

Matus János✧

A biztonság alapvető kérdései a globalizált nemzetközi rendszerben

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.2.5

Az államok nemzetközi rendszerben tanúsított magatartásával kapcsolatos tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a háború és béke alapvető problémáinak jobb megértéséhez egy három szintet átfogó elemzési eszközre van szükség. Az első szint a döntéshozatali pozícióban lévő személy. Az államok legfelső politikai döntéshozatali pozícióit elfoglaló személyek karakter jegyei fontos döntési szempontok a választó polgárok számára. A második szint az államok belső politikai rendszere, amelynek ismerete fontos jelzésekkel szolgálhat az adott állam nemzetközi rendszerben történő magatartásáról. A harmadik szint a nemzetközi rendszer szintje, ahol a hatalmi egyensúly változása, agresszív szándékok feltárása és a konfliktusok eszkalációjának veszélyei képezhetik az elemzések témáit. A nemzetközi rendszer elemzőinek a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani az első szintre, a politikusi személyiségjegyekre.

KULCSSZAVAK: globalizáció, nemzetközi rendszer, szuverenitás, politikusok személyiségjegyei

Globalization and the International System

Experience related to the states' behaviour in the international system draws attention to the need for a three-tier analytical tool for better understanding the fundamental problems of war and peace. The first level is the person in a decision-making position. Many thinkers have recognized that the source of the tendency to conflict or cooperation is human thinking. Therefore, the character traits of the persons in the highest political decision-making positions of states are important decision-making criteria for voters. The second level is the internal political system of states, knowledge of which can provide important indications about the behaviour of a given state in the international system. The third level is the level of the international system, where changes in the balance of power, the disclosure of aggressive intentions, and the dangers of conflict escalation can be the topics of analysis. Analysts of the international system should pay more attention in the future to the first level, the personality traits of politicians.

KEYWORDS: globalization, international system, sovereignty, personality traits of politicians

✧ Ny. egyetemi tanár, az MTA doktora – retired university profesor; e-mail: janosmatus83@gmail.com

Az erősek és gyengék viszonyának ősi problémáját érzékletesen szemlélteti Thukudidesz ókori görög történész a „Peloponnészoszi háború története” című munkájában. Felidéz egy tárgyalást athéni katonák és Milosz, a kicsi égei tengeri sziget lakói között. Az athéni katonák arról akarják meggyőzni a sziget lakóit, hogy csatlakozzanak szövetségesként a Spárta elleni háborúhoz. A sziget lakói azonban semlegesegek akarnak maradni, és végsőkéig ellenállnak az athéni követeléseknek. A tárgyalást az athéni katonák az alábbi megállapítással zárták le. „Valamennyien tudjuk, hogy az igazság mércéje a kényszerítésre képes hatalom, az erős azt teszi amihez van hatalma, a gyenge pedig elfogadja, amit el kell fogadnia.” Az eredménytelen tárgyalás után erősítés érkezik a szigetre Athénból. Milosz sziget hadviselésre alkalmas férfait lemészárolják, az asszonyokat, gyerekeket és öregeket pedig eladják rabszolgának.¹ Az Athén és Spárta közötti közötti több évtizedes háború fenti epizódja számtalanszor ismétlődött a történelem során. Alapvető kérdés, hogy a globalizáció katonai-politikai, gazdasági, technológiai, kulturális és ideológiai folyamatai hatására a nemzetközi rend vajon békésebbé vagy konfliktusosabbá válik.

Az államok nemzetközi rendszerben tanúsított magatartásával kapcsolatos tapasztalatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a háború és béke alapvető problémáinak jobb megértéséhez egy három szintet átfogó elemzési eszközre van szükség. Az első szint a döntéshozatali pozícióban lévő személy. Számos gondolkodó felismerte, hogy a konfliktusra vagy a kooperációra való hajlam forrása az emberi gondolkodás. Ezért az államok legfelső politikai döntéshozatali pozícióit elfoglaló személyek karakterjegyei fontos döntési szempontok a választópolgárok számára. A második szint az államok belső politikai rendszere, amelynek ismerete fontos jelzésekkel szolgálhat az adott állam nemzetközi rendszerben történő magatartásáról. A harmadik szint a nemzetközi rendszer szintje, ahol a hatalmi egyensúly változása, agresszív szándékok feltárása és a konfliktusok eskalációjának veszélyei képezhetik az elemzések témáit.

Az államok szuverenitásának elve és a nemzetközi rendszer anarchikus jellege két egymással szemben álló realitás. A nemzetközi rendszer elemzőinek a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani az első szintre, a politikusi személyiségjegyekre.

A nemzetközi rendszer egymással kapcsolatban lévő szuverén államok hálózata, amelynek tartalmát a politikai, gazdasági és biztonsági interakciók alkotják. A rendszer decentralizált és anarchikus, ami azt jelenti, hogy nem irányítja felsőbb hatóság. A szabályozó szerepet a hatalmi egyensúly és a közösen kialakított normák, időnként a konfliktusok töltik be.

A globalizáció népek, országok és gazdaságok közötti növekvő világméretű összekapcsoltság és kölcsönös függőség, az áruk, szolgáltatások, információk, technológiák és kulturális értékek folyamatos áramlása országhatárokon keresztül. A globalizáció fogalmát eredetileg a nemzetközi piacok kiszélesedésével kapcsolatban használták. A téma számos szakértője szerint Theodore Levitt amerikai közgazdász a *Harvard Business Review* című folyóiratban megjelent cikkében használta a globalizációt ebben az összefüggésben első alkalommal.² Barry Buzan és Richard Little angol

1 Forrás: Thucydides 1999, 225.

2 Levitt 1983.

politikatudósok a nemzetközi rendszer katonai-politikai dimenziójának történetét elemezve, szintén igazolták a globalizáció hatásait. Következtetésük szerint a 19. század közepére a szállítás és hírközlés technikai eszközeinek a fejlettsége lehetővé tette a nemzetközi rendszer globálissá válását a regionális rendszerek közötti összeköttetés megteremtésével.³

Az európai regionális rendszer

Európa, mint regionális rendszer, különleges szerepet töltött be a globális nemzetközi rendszer politikai és katonai dimenziójának formálásában. A 15. század végétől Európában alakult ki a modern állam, amely a leghatékonyabban tudta kombinálni a kormány hatalmát a gazdaság szereplőinek működésével. Jellegzetes az a hatás, amelyet a háborúk gyakoroltak Európa államaira és a közöttük lévő kapcsolatokra. Jack Levy amerikai történész az 1495 és 1975 közötti időszakban 119 háborút azonosított, amelyekben egyik vagy mindkét oldalon részt vett az adott kor nagyhatalma. A legtöbb háború a 16. században zajlott, ezek egyik főszereplője a terjeszkedő Oszmán Birodalom volt.⁴ A háborúk sikeres megvívásához elengedhetetlen feltételnek számított a hatékony állami bürokrácia és a hadsereg megszervezése, valamint az adók beszedése a háborúk költségeinek fedezése céljából. A háborúk formálták a középkor birodalmait, hercegségeit és városállamait egységes területtel és állandó határokkal rendelkező modern nemzetállamokká. A folyamatot találóan jellemezte Charles Tilly amerikai szociológus gyakran idézett kijelentése: „Háború hozta létre az államot, az állam kezdeményezte a háborút” (*war made the state, the state made war*). A fizikai interakciós képességek, mint például a tengeri hajózás tették alkalmassá Európa több államát a földrajzi határok kiterjesztésére, új kontinensek felfedezésére és a gyarmati rendszer kiépítésére. Európa államai kezdeményező szerepet vállaltak a társadalmi interakciós képességek létrehozásában, mint a kétoldalú, majd később a multilaterális diplomácia.⁵

A stratégia és a katonai képességek területén három állam: Anglia, Franciaország és később Németország emelkedett ki a modern államok sorából. Anglia vezető szerepre tett szert mind a tengeri kereskedelem, mind a tengeri hadviselés területén. A 16. századtól a kontinenssel kapcsolatos stratégiája a hatalmi egyensúly fenntartására, bármely nagyhatalom hegemoniájának megakadályozására irányult. Franciaország feladta az Angliával való tengeri rivalizálást, és szárazföldi háborúkat vívott szomszédjaival. A 18. század második felében bevezette a kötelező katonai szolgálatot, jelentős újításokat vezetett be a katonai kiképzésben, és létrehozta a kor leghatékonyabb tüzérségét. A haderő modernizálása hozzájárult Napóleon kezdeti katonai sikereihez. A széttagolt Németországban Poroszország vezető szerepe fokozatosan megerősödött. A hadsereg szervezésében hosszú időre meghatározó újítást vezetett be a Vezérkar intézményének létrehozásával. Az új katonai szervezet feladata lett

3 Buzan; Little 2000, 274–276.

4 Levy 1983, 88–91.

5 Zerbe, Noah: How War Built the Modern State: Charles Tilly and the Violant Origins of Government. youtube.com/watch?v=Wi12w79fiGs

a háború megtervezése békeidőben és több változatban feltételezett ellenségek ellen. Az első alkalom, amely bizonyította az újítás hatékonyságát, az 1871-es francia–porosz háború volt, amely lehetővé tette a német tartományok egyesítését, az első német birodalom létrejöttét.⁶

A modern európai állam kialakulásával párhuzamosan jelentek meg és hatottak a gondolkodásra olyan fontos eszméi áramlatok, mint a reneszánsz, a reformáció és a felvilágosodás. Ezek az eszmék számos gondolkodót inspiráltak arra, hogy reflektáljon az egyén, az állam és az államok alkotta nemzetközi rendszer komplex kapcsolatára. Machiavelli, Hobbes, Grotius és Kant gondolatai jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi kapcsolatok modern elméletének két irányzatára, a politikai realizmusra és a liberalizmusra.

A politikai realizmus

Niccolo Machiavelli (1469–1527) a Firenzei Köztársaság diplomatája, majd a Medici család katonai és diplomáciai tanácsadója volt. Az itáliai városállamok közötti háborút állandó veszélynek tekintette, ezért a fegyveres erők kiképzését és harckészültségét javasolta az uralkodónak. Fontosnak tartotta, hogy maga az uralkodó is birtokában legyen a harcművészetnek. Adott tanácsokat többek között az uralkodó alattvalókhoz való viszonyával kapcsolatban. Arra figyelmeztetett, hogy nem minden alattvaló tisztességes, ezért az uralkodónak tudnia kell alkalmazni az erő és ravaszság kombinációját. Aki a róka ravaszságát utánozta, kombinálva azt az oroszlán erejével, mindig sikerrel járt. Szerinte az emberek nagyon egyszerűek, csak a mindennapi szükségleteik vezérlik őket, ezért aki be akarja csapni őket, könnyen talál önkéntes alanyokat. Példakén idézte VI. Sándor pápát, aki jól ismerte az emberi természetet, ezért kiemelkedően sikeres volt a manipuláció gyakorlásában.⁷

Thomas Hobbes (1588–1679) angol filozófus nézeteit olyan drámai események határozták meg, mint az angol polgárháború és a spanyol armada inváziós kísérlete Anglia ellen. *Leviathán* című könyvében olyan társadalmi és politikai rend modelljét fogalmazta meg, amely a nép és az uralkodó vagy kormány közötti társadalmi szerződésen alapul. Hobbes szerint a hatalom forrása nem természetfeletti erő, hanem a nép. A törvények és szabályok nélkül létező társadalmat „természeti állapotnak” nevezte, ahol az emberi természetben gyökerező versengés, a dicsőiségvágy és a mindennapi szükségletek kielégítésének igénye ellenséggé változtatja az embereket. Ilyen körülmények között állandóan a félelem az erőszaktól és a haláltól, „az embere élete magányos, szegényes, kegyetlen és rövid”. Mindenki harca mindenki ellen megszünteti a biztonságot. Az államok uralkodói féltékenyen figyelik egymást, kémkednek egymás ellen és fegyvereiket készen tartják a háborúra. A mindenki háborúja mindenki ellen helyzetben nincs lehetőség a mérlegelésre jó és rossz, igazságos és igazságtalan között. Ahol nincs felső hatalom és jog, ott az igazságtalanság és a cselszövés válik erőnyé. Hobbes ezt a helyzetet anarchiának nevezte, ami a politikai realizmus egyik alaptételévé vált.⁸

6 Maltby 1994, 151–177.; Lynn 1994, 178–204.; Herwig 1994, 242–277.

7 Machiavelli 1999, 30–34.

8 Hobbes 1999, 35–38.

A második világháború után kialakult klasszikus politikai realizmus a világháborúból levont következtetések mellett felhasználta Machiavelli és Hobbes számos elméleti megállapítását.

Hans Morgenthau (1904–1980) német származású amerikai politikatudós a klasszikus politikai realizmus alaptételeinek és diplomáciai szabályainak megfogalmazásával járult hozzá a nemzetközi kapcsolatok elméletének tovább fejlesztéséhez. A *Politics Among Nations* című könyvében foglalta össze a politikai realizmus hat alaptételét:

1. A politikai realizmus szerint a politikát, mint általában a társadalmat, az emberi természetben gyökerező objektív törvények irányítják. Ezeknek a törvényeknek a működése ellenáll az emberi preferenciáknak, velük szembe szállni csak a kudarc kockázatával lehet.
2. A nemzetközi politika megértésének kulcsa a hatalmi képességek kontextusában meghatározott érdek. A hatalomtól függő érdek meghatározás, mint intellektuális szervező erő, lehetővé teszi a politika lényegének megértését.
3. A politikai realizmus kulcs koncepciója a hatalom kontextusában meghatározott érdek univerzálisan érvényes. Már az ókori görögök is felismerték, hogy az érdekek azonossága a legbiztosabb kapocs államok és egyének között. Ezt az elvet a modern Európa is átvette.
4. A politikai realizmus tudatában van a politikai cselekvés morális jelentőségének és annak a ténynek, hogy elkerülhetetlenül feszültség keletkezik a morális parancs és a politikai siker követelménye között. Azonban úgy véli, hogy az univerzális morális elvek nem alkalmazhatóak az államok akcióira. Az államok viselkedésének morális megítélését végső soron a politikai következmények határozzák meg.
5. A politikai realizmus elutasítja bármely nemzet törekvését arra, hogy saját morális felfogását azonosítsa univerzális morális törvényekkel. A hatalom kontextusában meghatározott érdek lehetővé teszi a morális túlzások elkerülését az államok kapcsolataiban.
6. Intellektuálisan a politikai realista megőrzi a politikai szféra autonómiáját, ami megkülönbözteti más diszciplínáktól. Központi probléma a politikai realizmus számára a hatalom kontextusában meghatározott nemzeti érdek.

A politikai realizmus számára fontos a diplomácia a nemzeti érdekek védelme céljából. A diplomácia szabályait Morgenthau az alábbiakban fogalmazta meg:

1. A fontos érdekek védelme céljából ésszerű lemondani a kisebb nyereségről.
2. Nem célszerű olyan helyzetbe kerülni, ahonnan nem lehet tovább vagy visszalépni tekintélyvesztés nélkül.
3. Az erősebb államnak nem célszerű megengedni, hogy gyengébb szövetségese nélkül döntsön.
4. A fegyveres erők a külpolitika támogatói nem meghatározói.
5. A kormány a közvélemény vezetője, nem kiszolgálója.⁹

9 Morgenthau 1999, 43–48.

A Morgenthau nevével fémjelzett klasszikus politikai realizmus a második világ-háború utáni helyzetet tükrözte. Az 1970-es évek végére azonban megérett a helyzet az elmélet modernizálására, amely Kenneth Waltz (1924–2013) amerikai politológus nevéhez fűződik. A több szempontból módosított realista elmélet a neorealizmus vagy strukturális realizmus elnevezés alatt vált ismertté. Az elnevezésben a struktúra az államok, mint legfőbb szereplők hatalmi képességek szerinti elhelyezkedésére utal a nemzetközi rendszerben. A rendszer fő jellegzetessége az anarchia, ami nem rendetlenséget jelent, hanem azt, hogy nincs az államok felett egy hatóság (világkormány), amely szabályozná cselekedeteiket. Következésképpen, ha egy államot egy másik állam agressziója fenyegeti, a védekezésben kizárólag saját erejére támaszkodhat, a túlélésről egyedül kell gondoskodnia. Ezért a neorealizmus az állam legfőbb céljaként a túlélést határozta meg, eltérően a klasszikus realista elmélettől, amely a hatalom növelésében látta az állam legfontosabb célját. A neorealizmus a hatalmat szélesebb értelemben a befolyásolás eszközeként értelmezi, ezért a katonai erő mellett ide sorolja többek között a gazdasági és a diplomáciai képességeket is. A túlélés biztosítása folyamatos konfliktusokat generál az államok között, amelyek kimenetele függ a hatalom elosztásától a rendszerben. A túlélést biztosító hatalom növelése felidézi a biztonsági dilemmát, ami akkor jelenik meg, amikor egyik állam védekező szándékkal növeli katonai képességét, és azt egy másik állam támadó szándéknak véli. Saját biztonsága növelése céljából ő is fegyverkezik, következképpen fokozódik a rendszerben a fegyverkezési verseny, és végső soron mindenki biztonsága csökken. A neorealizmus számára fontos kérdés a nagyhatalmak száma a rendszerben, amely meghatározza, hogy a rendszer unipoláris, bipoláris vagy multipoláris. A polaritás hat a hatalmi egyensúlyra, amelynek a változásai növelik a konfliktus valószínűségét a rendszerben.

A neorealizmuson belül kialakult egy defenzív és egy offenzív irányzat. A defenzív irányzat szerint az államok fő törekvése a rendszer struktúrájában elfoglalt helyük megőrzésére irányul, ezért óvatosan bánnak hatalmi képességeik növelésével, hogy ne kockáztassák a hatalmi egyensúly felborulását. Ezzel szemben az offenzív irányzat úgy véli, hogy az államok folyamatosan törekednek hatalmuk növelésére annak érdekében, hogy hegemon pozíciót szerezzenek régiójukban vagy a globális rendszerben.¹⁰

A nemzetközi kapcsolatok liberális elmélete

A liberális tradíció egyik kiemelkedő képviselője Hugó Grotius (1583–1645) holland jogász, akinek munkássága hozzájárult a modern európai államrendszer kialakulásához. Az állam és a polgárai közötti kapcsolatok alapelveit kutatva arra a következtetésre jutott, hogy az egyén alapvető joga a fennmaradás, amit a kormánynak erkölcsi kötelessége biztosítani. A természetjog alapján ennek az erkölcsi szabálynak nemzektől és kultúráktól függetlenül érvényesülni kell. A gyakori európai háborúk, különösen a harmincéves háború korában a túlélés központi problémává vált az érintett

10 Mearsheimer, John: *Neorealism*. [youtube.com/watch?v=m8WJP7gD3cQ](https://www.youtube.com/watch?v=m8WJP7gD3cQ); Zerbe, Noah: *Defensive and Offensive Realism*. [youtube.com/watch?v=evDZ7Io0TPE](https://www.youtube.com/watch?v=evDZ7Io0TPE)

államok polgárai számára. Grotius azon felvetése, hogy minden nemzetre érvényesek az univerzális jogok és kötelezettségek, hozzájárult a nemzetközi jog alapjainak megteremtéséhez. A konfliktusokban és háborúkban tiszteletben kell tartani az etikai korlátokat és a megállapodásokat. Grotiusnak a szuverén államok közötti kapcsolatokra vonatkozó nézetei hatással voltak a harmincéves háborút 1648-ban lezáró Westfáliai Békeszerződésre. A tengeri hajózás szabályozásával kapcsolatban Grotius fogalmazta meg azt az elvet, hogy a tengereknek szabadnak kell lenni minden ország számára. A Grotius által megfogalmazott jogelvek hozzájárultak az emberi jogokkal kapcsolatos nemzetközi megállapodásokhoz is.¹¹

Immanuel Kant (1724–1804) az „Örök Béke” (*Perpetual Peace*) című könyvében közzétett nézeteivel járult hozzá a nemzetközi kapcsolatok liberális elméletének megalapozásához. Mint a kor fő szellemi irányzatának, a felvilágosodásnak lelkes követője hangsúlyozta a tudás és az önálló gondolkodás fontosságát. Filozófiai munkáiban nagy teret szentelt a szabadság és emberi méltóság problémáinak. A francia forradalmat követő időszak tanulságai arra készítették, hogy foglalkozzon a háborúk megelőzésének lehetőségével. A háborút a despotikus hatalomgyakorlás következményének tulajdonította, ezért az ellenőrizetlen hatalom felváltását javasolta a képviseleti kormányzással. A háborúk lehetséges megelőzésével kapcsolatban a következő elveket fogalmazta meg:

1. Egyetlen szerződés sem lehet érvényes, ha rejtett módon tartalmazza egy újabb háború lehetőségét.
2. Egyetlen független állam sem szerezhető meg dinasztikus örökléssel vagy csere útján. Az állam nem tulajdon, sorsáról csak politikai közösségek dönthetnek.
3. Az állandó hadseregeket fokozatosan meg kell szüntetni, mert veszélyt jelentenek a szomszéd állam számára.
4. Háború indítása céljából nem szabad kölcsönt felvenni.
5. Államok ne avatkozzanak be más államok belügyeibe.
6. Háborúban az államok ne kövessenek el olyan atrocitásokat, amelyek lehetlenné tennék a bizalom helyreállítását a háborút követő békében.

Kant a fenti javaslatokat előfeltételnek tekintette egy igazságos és háború mentes nemzetközi rend létrehozásához. A tartós béke lehetőségének megteremtéséhez azonban további feltételek teljesülését is elengedhetetlennek tartotta, amelyek a következők:

1. Republikánus alkotmányra épülő politikai rendszer, ahol megvalósul a hatalommegosztás, a végrehajtó hatalmat a törvényhozás ellenőrzi. Ebben a rendszerben az uralkodó vagy a végrehajtó hatalmat gyakorlók nem tudnak önkényesen háborút kezdeményezni. A háború a túlélésért való harc végső lehetősége, nem válhat a politika eszközévé. Az önmérséklet az első lépés a tartós béke megőrzése érdekében.

11 Hugo Grotius's View of the State. [youtube.com/watch?v=kGXlQFtSf4k](https://www.youtube.com/watch?v=kGXlQFtSf4k); How Did Grotius Influence International Law. [youtube.com/watch?v=KBjnIyY4oP0](https://www.youtube.com/watch?v=KBjnIyY4oP0)

2. Föderáció, szuverén államok önkéntes szövetsége, amelynek tagjai elkötelezik magukat a viták tárgyalások útján történő rendezésére. Szabályokat alkotnak, és a nemzetközi kapcsolatokban megvalósítják a jog uralmát. A föderáció célja egy olyan globális rend létrehozása, ahol a háború nem lehet a diplomácia eszköze.
3. Az emberi jogok és egymás méltóságának tiszteletét Kant univerzális jognak tekintette. Az egyetemes vendégszeretet koncepciójával arra kívánt rámutatni, hogy a különböző kultúrák közötti kapcsolatok elősegítik egymás jobb megismerését, csökkentik a gyanakvást és ellenségességet, ezáltal hozzájárulnak a békéhez.¹²

Az 1970-es években a nemzetközi feszültség csökkenése következtében a politikai realizmus kezdett veszíteni a rendszer folyamatait magyarázó elméleti tételei erejéből. Ennek legfőbb oka a nagyhatalmak közötti katonai versengés és hatalmi harc mérséklődése, és ezzel egyidőben a kereskedelmi kapcsolatok kibővülése. A nyugati államok belpolitikájában a liberalizmus, mint politika elmélet hatására általánosan elfogadottá váltak olyan értékek, mint az egyéni szabadságjogok, a jog uralma, a civil társadalom, a piacgazdaság és a korlátozott hatalomgyakorlás. A liberalizmus nemzetközi rendszerre gyakorolt hatása következtében jött létre az első globális biztonsági szervezet, az Egyesült Nemzetek Szervezete. Az államok közötti biztonsági és gazdasági kapcsolatokat szabályozó más globális és regionális intézmények, mint a NATO, GATT és a Közös Piac szintén a liberális elmélet hatására jöttek létre. A nemzetközi kapcsolatok klasszikus liberális elméletének központi tétele, az államok nemzetközi intézmények keretében történő együttműködése fokozatosan teret nyert. A klasszikus liberalizmus szerint az államok nemzetközi rendszerben tanúsított magatartását a társadalom különböző érdekcsoportjai által meghatározott célok vezérlik. Ez alapvetően különbözik a realizmustól, amely az államok magatartásának belpolitikai okait nem vizsgálja, mert a nemzetközi rendszer struktúrájában, a hatalmi képességek elosztásában látja az államok magatartásának fő mozgatórugóját. A konfliktusok és háborúk előrejelzésére az államok belső politikai rendszerének ismerete alapján a liberalizmus alkalmasabb, mint a realizmus. Történelmi tapasztalatok szerint diktatórikus rendszerek hajlamosabbak háborút indítani, mint a demokráciák. Kant örök béke elméletére és a történelmi tapasztalatokra támaszkodva alkotta meg a klasszikus liberalizmus a Demokratikus Béke elméletet. A liberalizmus a globalizációt fontos tényezőnek tekint a társadalmak közötti kölcsönös függőség megteremtésében, mivel a kölcsönös függőség csökkenti az államok késztetését a konfliktusokra. A jólét, mint fontos tényező az előnyös gazdasági kapcsolatok fenntartására ösztönöz, ezért az államok kerülnek a konfliktusokat. A globalizáció hatására erősödő kooperáció alapvető tényezői a gazdasági érdekek, a közös értékek és az együttműködésnek keretet biztosító intézmények.

A realista elmélethez hasonlóan az 1970-es évek végén a liberális elmélet adaptálása is megkezdődött a változó nemzetközi körülményekhez, és az irányzat neoliberais

12 *Philosophy: Immanuel Kant.* youtube.com/watch?v=nsgAsw4XGvU;
 Richey, Tom: *What is Enlightenment.* youtube.com/watch?v=ii2upQ7UV8g;
 Immanuel Kant: *Perpetual Peace.* youtube.com/watch?v=CUaDguuha10

institucionalizmus néven vált ismertté. Az államok belső problémáival kapcsolatban a források hatékonyabb felhasználása érdekében az állam és a piac kapcsolatának újra fogalmazására tett kísérletet a dereguláció, privatizáció és a kereskedelem liberalizációjának támogatásával. Ronald Reagan és Margaret Thatcher gazdaságpolitikájukban elsőként alkalmazták ezeket az elveket. A nemzetközi rendszerrel kapcsolatban a neoliberalizmus közeledett a neorealizmushoz, amennyiben elismerte az anarchia szerepét, viszont azt korlátozottnak minősítette, amely nem akadályozza az államok közötti kooperációt. A két koncepció közeledése ellenére megmaradtak a különbségek, mindenekelőtt a kooperációt elősegítő, illetve gátló tényezők tekintetében. A neorealizmus szerint az államok folyamatosan értékelik, hogy egy másik állammal folytatott együttműködésből ki nyer többet. Amennyiben a partner többet nyer, hajlamosak megszakítani az együttműködést. Az államok közötti együttműködésnek ezt a feltételét a neorealizmus a relatív nyereség elvének nevezi. Ezzel szemben a neoliberalizmus követői úgy vélik, hogy még a kisebb nyereség esetén is folytatják a felek az együttműködést. Az együttműködésnek ezt a motivációs variánsát az elmélet az abszolút nyereség elvének nevezi. A neoliberalizmus két kiemelkedő képviselője Robert Keohane és Joseph Nye dolgozta ki a komplex interdependencia koncepciót, amely a kölcsönös függőség elvét fejlesztette tovább. A két szerző szerint az államok közötti több csatornás együttműködés csökkenti a konfliktusok valószínűségét és a katonai erő szerepét. Ugyanakkor növekszik a nem állami szereplők fontossága az országok közötti kapcsolatokban.¹³

Bruce Russett és John Oneal amerikai politológusok Kant örök béke koncepcióját követve arra keresték a választ, hogy az államoknak milyen pozíciót kellene elfoglalni a nemzetközi rendszerben ahhoz, hogy megszűnjenek a háborúk, és a békés kooperáció legyen az államok fő törekvése. Abból kiindulva, hogy egy állam belpolitikai rendszerének ismerete alapján ítéltető meg legpontosabban a nemzetközi rendszerben várható magatartása, és ezt a demokratikus rendszer teszi lehetővé, a tartós béke első feltételét a demokratikus állami berendezkedésben jelölték meg. A demokratikus államok egymás közötti gazdasági együttműködése kölcsönösen érdekeltté teszi őket a jólétet szolgáló békés kapcsolatok fenntartásában. Ezért a kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok a tartós béke második feltételének tekintendők. A nemzetközi intézmények lehetőséget biztosítanak közös alapelvek, normák és szabályok kidolgozására, amelyek ösztönöznék az államok kapcsolatainak szélesítésére és tartóssá tételére. Következésképpen a demokrácia, a kölcsönös függőség és a nemzetközi intézmények együttese, mint a béke háromszögesítése, egy nemzetközi politikai GPS-nek tekinthető egy békésebb világrendhez vezető úton.¹⁴

Az angol iskola

Hedley Bull, az angol iskola egyik kiemelkedő képviselője szerint a világban a rendet nem hatalommal, hanem közös alapelvekkel lehet megteremteni, amelyeket az államok nemzetközi intézményekben fogadnak el. Az államoknak olyan alapelvek

¹³ Keohane, Nye 1977.

¹⁴ Russett, Oneal 2001.

figyelembevételével kell cselekedni, mint a szuverenitás kölcsönös elismerése, a diplomáciai eszközök alkalmazása, a nemzetközi jog tisztelete, a hatalmi egyensúly és az erő szabályozott alkalmazása. A fenti feltételek megléte esetén jön létre a nemzetközi társadalom vagy az államok társadalma, amely egy felsőbb hatóság vagy világkormány nélkül is képes fenntartani a rendet és a békét. A folyamatosan zajló dialógusban nagyobb hangsúlyt kell helyezni az erkölcsre és az igazságra. Barry Buzan, az angol iskola másik kiemelkedő képviselője a nemzetközi rendszer szintjén három alternatívát különböztet meg.

1. A Nemzetközi Rendszer (*International System*), amelyen az államok között van elégséges kapcsolat ahhoz, hogy hatnak egymás döntéseire, és úgy viselkednek, mint egy egész részei. Ebben a változatban állandósul a konfliktus veszélye, a rend időleges és függ a hatalmi egyensúlytól. Az államok saját erejükre támaszkodva küzdenek a túlélésért. Erre a szintre a Thomas Hobbes által leírt természeti állapot jellemző. A politikai realizmus szerint jelenlegi világunkat ezen a szinten lehet elhelyezni.
2. A Nemzetközi Társadalom (*International Society*) változatban azok az államok vannak, amelyek létrehoztak közös érdekekre és értékekre alapozott közös intézményeket és közösen alkotnak szabályokat. Az államok belső viszonyai tekintetében meg kell felelni azoknak a követelményeknek, amelyeket már Hugó Grotius is megfogalmazott az egyén jogairól, az állam kötelességeiről és a szuverén államok egymáshoz való viszonyáról. Ez az a szint, amelyet Hedley Bull a liberális elmélettel összhangban, kulcsfontosságúnak tart a nemzetközi rend fenntartása szempontjából.
3. A Világtársadalom (*World Society*), ahol az államok szerepét az egyének veszik át, akik a ráció és közös morális elvek alapján hoznak létre közösséget. Ez a jelenleg utópisztikusnak számító koncepció Immanuel Kant „Universal Hospitality” elméletéből vezethető le, amelynek a megvalósulása a jelenlegi nemzetközi trendek fényében a távolabbi jövőbe helyeződött.

Barry Buzan a globális nemzetközi rendszert regionális biztonsági komplexumok és biztonsági közösségek mozaikjának tekinti. A kétféle régió a konfliktusok és a kooperáció tekintetében lényegesen különbözik egymástól. A biztonsági komplexumokban létezik a hatalmi rivalizálás és a konfliktusok veszélye, de a földrajzi közelség kooperációra is készítheti az államokat. Ezzel szemben a biztonsági közösség jellemzője a közös szabályok mentén való intézményesített együttműködés és elkötelezettség a viták tárgyalások útján történő rendezésére. Buzan dolgozta ki a biztonság tágabb értelmezését, kibővítve a katonai biztonságot politikai, társadalmi, gazdasági és környezeti aspektusokkal.

Milyen lesz az új világrend?

A jelenlegi átmeneti helyzetben a nemzetközi kapcsolatok elméletének képviselői a realizmus és liberalizmus, valamint azok módosult változatainak fogalomkészletével kísérlelhetik meg leírni a várható világrend variációit. A konfliktus vagy kooperáció, a rend vagy káosz, a globalizáció folytatódása vagy visszafordítása alternatív lehetőségek beépülnek a scenáriókba. Mark Carney kanadai miniszterelnök beszéde

a Világgazdasági Fórumon már jelzett egy jelentős változást, nevezetesen a középhatalmak szorosabb együttműködésére való törekvést az amerikai adminisztráció kiszámíthatatlan politikájára adott válaszként.

Az elméleti munka területén 4 lehetséges szcenárió körvonalai bontakoznak ki.

1. Megerősödve visszatér a liberális nemzetközi rend. Az Egyesült Államok és az EU rendezi kapcsolatait, és a Nyugat megerősíti vezető szerepét, biztosítja a feltételeket a technológiai verseny megnyeréséhez. Oroszország az Ukrajnával folytatott háború miatt meggyengül. Kínában az egypártrendszer képtelennek bizonyul a gazdasági fejlődés ütemének fenntartására, amelyet alátámasztanak a demográfiai problémák. Ez a szcenárió a liberalizmus világképét tükrözi.
2. Második hidegháború. Visszatér a kétpólusú világrend, ezúttal az Egyesült Államok és Kína képviseli a két pólust, a többi állam csatlós helyzetbe kényszerül. A stratégiai vetélkedés következtében kialakul egy digitális vasfüggöny. Az államok közötti interakciókból eltűnik a kölcsönös előnyök elve és visszatér a nulla végösszegű, egyoldalú nyereségre törekvés stratégiája. Ez a szcenárió a realizmus világképét tükrözi.
3. Multiplex világ. Az Egyesült Államok és Kína vetélkedése kevésbé lesz meghatározó, mert új nagyhatalmak emelkednek fel. A multipoláris rendszerben a hatalom jobban eloszlik az államok között. A régiók között és a régiókon belül kialakuló kapcsolatok váltakozó jellegűek lesznek, megmaradnak többek között a liberális rend elemei is. Ez a multipoláris rend kedvező lesz a Dél államai számára.
4. Polaritás nélküli korszak. Ez a leginstabilabb rendszer. A hatalmi vetélkedés miatt nincs vezető szerepet vállaló nagyhatalom, mert a nagyhatalmak visszavonulnak. Egyre nehezebbé válik a globális kihívások kezelése. Növekszik a technológiai milliárdosok szerepe, és az új technológiák használatának szabályozása egyre nehezebbé válik. Szélsőséges csoportok, bűnszervezetek és illegális fegyveres szervezetek megjelenése teszi egyre nehezebbé a rend fenntartását.¹⁵

Következtetések

A háború és béke alapvető problémáinak jobb megértéséhez egy három szintet átfogó elemzési eszközre van szükség. Az első szint a döntéshozatali pozícióban lévő személy. Az államok legfelső politikai döntéshozatali pozícióit elfoglaló személyek karakter jegyei fontos döntési szempontok a választó polgárok számára. Ugyanakkor a manipulatív szándékokkal terhelt politikai szférában ez a fontos ismeret többnyire rejtve marad a közvélemény számára. Egyre fontosabbá válik, hogy a szavazó állampolgár informáltan döntsön, hogy kire szavaz. A második szint az államok belső politikai rendszere, amelynek ismerete fontos jelzésekkel szolgálhat az adott állam nemzetközi rendszerben történő magatartásáról. Lényeges szempont, hogy

15 Zerbo, Noah: *The Future of World Order: What Comes After the Liberal Era?*
youtube.com/watch?v=J0wiiQqahDs

elégedett-e a status quo-val, vagy változtatni akar rajta. Adott esetben lényeges lehet egyes érdekcsoportok külpolitikára gyakorolt hatásának ismerete. A harmadik szint a nemzetközi rendszer szintje, ahol a hatalmi egyensúly változása, agresszív szándékok feltárása és a konfliktusok eskalációjának veszélyei képezhetik az elemzések témáit.

Az államok szuverenitásának elve és a nemzetközi rendszer anarchikus jellege két egymással szemben álló realitás. Ugyanis az államok felett nincs egy olyan erő, amely meg tudná akadályozni az egymás belügyeibe való beavatkozást, vagy a fegyveres agressziót. A rendszerben tehát van egy fontos elv, amelynek a rejtett vagy nyilvánvaló megsértését nem lehet megakadályozni. Egyetlen globális nemzetközi biztonsági intézmény létezik, az ENSZ Biztonsági Tanácsa, amely elvileg tehetne valamit ennek az ellentmondásnak az enyhítésére, azonban éppen napjainkban a Biztonsági Tanács két állandó tagja követi el más államok szuverenitásának súlyos megsértését. Ezzel bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy az anarchia hatása erősebb mint a szuverenitás tiszteletére való hajlam. Az anarchia és szuverenitás ellentmondásának megértéséhez hozzájárulhat, ha a nemzetközi rendszer elemzői a jövőben nagyobb figyelmet fordítanak az első szintre, a politikusi személyiségjegyekre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Buzan, Barry; Little, Richard 2000. *International Systems in World History. Remaking the Study of International Relations*. New York: Oxford University Press.
- Herwig, Holger 1994. Strategic uncertainties of a nation-state: Prussia-Germany, 1871–1918. In Murray, Williamson; Knox, MacGregor; Bernstein, Alvin (szerk.): *The Making of Strategy*. 242–277. Rulers, States and Wars. Cambridge, 1994.
- Hobbes, Thomas 1999. Relations Among Sovereigns. In Williams, Phil; Goldstein, Donald; Shafritz, Jay (szerk.): *Classic Readings of International Relations*. 35–38. Belmont: Wadsworth, pub. Co. 1999.
- Keohane, Robert; Joseph, Nye 1977. *Power and Interdependence*. Boston: Little Brown.
- Levy, Jack 1983. *War in the Modern Great Power System 1495–1975*. The University Press of Kentucky.
- Levitt, Theodore 1983. Globalization of Markets. *Harvard Business Review*, 1983/5. 307–318.
- Lynn, John 1994. A quest for glory: The formation of strategy under Louis XIV. 1661–1715. In Murray, Williamson; Knox, MacGregor; Bernstein, Alvin (szerk.): *The Making of Strategy*. Rulers, States and Wars. 178–204. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1994.
- Machiavelli, Niccolò 1999. Recommendations for the Prince. In Williams, Phil; Goldstein, Donald; Shafritz, Jay (szerk.): *Classic Readings of International Relations*. 30–34. Belmont: Wadsworth, pub. Co. 1999.
- Maltby, William 1994. The origins of global strategy: England from 1558 to 1713. In Murray, Williamson; Knox, MacGregor; Bernstein, Alvin (szerk.): *The Making of Strategy*. Rulers, States and Wars. 151–177. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1994.
- Morgenthau, Hans 1999. Six Principles of Political Realism. In Williams, Phil; Goldstein, Donald; Shafritz, Jay (szerk.): *Classic Readings in International Relations*. 43–48. Belmont: Wadsworth, pub. Co. 1999.
- Russett, Bruce; Oneal, John 2001. *Triangulating Peace*. New York: W.W. Norton and Company.
- Thucydides 1999. The Melian Debate. In Williams, Phil; Goldstein, Donald; Shafritz, Jay (szerk.): *Classic Readings in International Relations*. 207–225. Belmont: Wadsworth, pub. Co. 1999.

Internetes források

Hugo Grotius's View of the State. youtube.com/watch?v=kGXIQftSf4k

How Did Grotius Influence International Law. youtube.com/watch?v=KBjnIyY4oP0

Immanuel Kant: *Perpetual Peace.* youtube.com/watch?v=CUaDguuha10

Mearsheimer, John: *Neorealism.* youtube.com/watch?v=m8WJP7gD3cQ

Philosophy: Immanuel Kant. youtube.com/watch?v=nsgAsw4XGvU

Richey, Tom: *What is Enlightenment.* youtube.com/watch?v=ii2upQ7UV8g

Zerbe, Noah: *Defensive and Offensive Realism.* youtube.com/watch?v=evDZ7Io0TPE

Zerbe, Noah: *The Future of World Order: What Comes After the Liberal Era?*
youtube.com/watch?v=J0wiiQqahDs

Zerbe, Noah: *How War Built the Modern State: Charles Tilly and the Violant Origins of Government.*
youtube.com/watch?v=Wi12w79fiGs.